

לעילוי נשמת אמי מורתי מרת שיינא בת הרב ישראל שלום ע"ה הכ"מ
נלב"ע יד סיון תשע"א

דברי ישר

ליקוטים, מוסרים ופרפראות בפשט ובררש
בפרשת השבוע, פרקי אבות ובעניני דיומא
בעריכת ישראל שלום דבורץ

פרשת ~ ויצא ~ תשע"ב
חודש רביעיית גליון מס 188

מתורת הראשונים

פרשה סתומה על שום מה

ויצא יעקב

בעלי התוספות מסבירים מפני מה פרשה זו סתומה [פי' שמתחילתה ועד סופה פרשה אחת ואין בה פרשיות סתומות או פתוחות], כי יעקב יצא ללא ידיעת שום אדם, כאדם בורח שאינו מודיע לשום בריה יציאתו. בספר מושב זקנים לבעלי התוספות מקשה, תימה למה פרשה זו סתומה, ומתרגמים, מפני שדרך הרגילות כאשר יש תלמיד חכם בעיר הולכים אצלו ומבקשים ממנו לקחת אשה ומביאים אליו את האשה והממון, אבל יעקב היה צריך לחזור אחר אשה ולעבוד עבור זה ולא היה נאה לאדם כמוהו לעבוד, ומאחר שהדברים שעברו על יעקב אין זה מן הדרך הראויה, על כן "נסתמה" הפרשה.

באר שבע או חברון?

ויצא יעקב מבאר שבע

יעקב היה בחברון כאשר נתברך על ידי אביו, ולשם חזר אליו, ככתוב ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון, אשר גר שם אברהם ויצחק, ואם כן, אומר רבנו בחיי, היה צריך לכתוב ויצא יעקב מחברון, והסיבה שכתוב שיעצא מבאר שבע, כי הוא הלך מחברון לבאר שבע ליטול רשות מהשם יתברך אם ללכת לחון כאשר צו עליו אביו ואמו, ומה שהלך חוקא לשם, משום כבוד אביו שעלה לשם ליטול רשות אם לרדת למצרים, ושם הבטיחו הקב"ה אל תירא. וכך דרשו ר"ל: אמר יעקב כשם שהלך אבא לבאר שבע כך אני הריני הולך לבאר שבע, אם יתן לי רשות הריני יוצא ואם לאו איני יוצא.

אבנים רק מסביב לראשו

וישם מראשיתיו

פרש"י עשאן כמין מרוב סביב לראשו מפני חיות רעות. כתב רבנו אפרים, שאל השואל: ומדוע נתיירא שישלטו החיות בראשו, ולא נתיירא שישלטו בגופו, וכמו שעשה מרוב מאבנים לראשו, אותו דבר היה עליו לעשות סביב לגופו.

יש מתרצים: כי החיות הרעות אינם שולטים תחילה אלא בראש, כי הם יודעים ששם תלויה נשמתו, ויעקב ידע זה, ולכן עשה את המרוב סביב לראשו, ולא חשש על כל גופו. עוד אפשר לומר שיעקב התיירא על נפשו, ולכן שם את הגדר סביב לראשו, כי שם המוח שהוא עיקר חיי האדם, אמנם לגבי שאר גופו אם יחסרו בו אבר עדיין הוא יכול להמשיך לחיות.

עד השמים ממש

ויראשו מגיע השמימה

אומר רבי יוסף בבור שור, אילו היה נכתב וראשו בשמים, הייתי אומר שראה את הסולם בכיוון השמים גבוה מאד, אבל לא שמגיע ממש עד

לשמים, כמו שנאמר ערים גדלות ובצורת בשמים (דברים א, כח), ומכך שנכתב וראשו מגיע השמימה, מלמדנו שנראה לו שקצהו של הסולם מגיע ממש לשמים.

נבואה בחלום ולא במראה

ויחלם

שואל רבי מנחם ציוני מדוע אצל יעקב הגיעה הנבואה בדרך של חלום, בעוד שאצל אברהם ויצחק לא מצאנו חלום אלא הקב"ה נראה להם, כנאמר ויבא אליו ה' וכו', וההסבר לכך אומר הציוני, כי אם היה אומר בלשון וירא אל יעקב, היה נראה כאילו הקב"ה פוסל את יצחק שהיה עדיין חי, שבעוד שיעקב אצל אביו, מתראה הקב"ה לכן ולא אל האב, ולא יתכן לרב ולתלמיד שיתנבאו בזמן אחד ונבואות התלמיד יכתבו, כי על ידי כך יאמרו מהגנאי ראה בזמן עד שהיה צריך לשלוח הנבואה ביד תלמידו.

נחלת יעקב לעומת נחלת אברהם

הארץ אשר אתה שוכב עליה

פרש"י ומקור דבריו מהגמרא (חולין צא): שקפל כל ארץ ישראל תחתיו שתהא נוחה ליכבש לבניו.

וכתב הטור, וא"א הרא"ש זצ"ל אמר הפשט, כי במקום ששכב עליו היה מקום בית המקדש כמדרש רבותינו (פסחים פח). לא כאברהם שקראו הר, ולא כיצחק שקראו שדה, אלא כיעקב שקראו בית והוא אבן השתיה (יומא נד): שמשם משתיתו של עולם שהוא טבור הארץ, וממנו היה מתרחב והולך לארבע הקצוות, וכיון שנתן לו עיקר השורש ממילא כל הגבולין שלו, וזהו שאמר לו והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה, ולא אמר ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים כמו שאמר לאברהם אלא רמו לו כמו שפרץ נפרץ לארבע רוחות העולם ממקום שאתה שוכב, כך יפרוץ זרעך ימה וקדמה צפנה ונגבה וזהו שדרשו במסכת שבת (קוח). והאבן הנתונה יעקב אביך (שעידו נחיר) - נחלה בלי מצרים.

הרבותא של יעקב

וכל אשר תקן לי עשר אעשרנו לך

שואל רבנו אפרים, מה הרבותא הגדולה הזאת שאמר יעקב, וכי אין דרך בכך כאשר יקבל האדם למשל אלף זוז, יתן ממנו מאה זוז לה? אלא הפשט הוא שיעקב לא דבר על כסף שיגיע בקלות, שבוה אין ספק שיעקב יעשר ואין בזה רבותא כלל, אלא אמר יעקב אפילו כסף שיגיע אליו לאחר יגיעה קשה, אף ממנו הוא יעשר באותה מידה כמו כסף שהגיע אליו בקלות.

ויצא יעקב מבאר שבע

כתב רבנו אפרים, שב"ע ראשי תיבות שלמד בכל ענין.

ויצא יעקב

פרש"י, מגיד שיציאת צדיק מן העיר עושה רושם, נשאלת השאלה, וכאשר אברהם הולך מעירו וממולדתו, וכן כאשר יצחק הולך ממקום למקום, לא פנה הודה והדרה של העיר? ומדוע רק כאן נכתב לשון יציאה ואצלם לא. מתרץ הכלי יקר, כאשר אברהם הלך ממקומו וכן יצחק, הם הלכו עם כל משפחתם והנלוים עליהם, ולא נשארו בעיר אנשים שהרגישו בהודם וזיום בהיותם בעיר, ובודאי שלא הרגישו בשה בעזבם את העיר, אבל יעקב כשברח, היה לבדו ללא משפחתו וללא מלוים, ומשפחתו ותלמידיו נותרו לבדם, הם חשו חזק מאד את פניית הזיו וההדר מהעיר, ועל כן נכתב לשון יציאה.

ויצא יעקב... וילך חרנה

אומר המגיד מדובנא באהל יעקב, מה שנאמר גם לשון ויצא וגם לשון וילך, כי לפעמים הולך אדם ממקום מושבו ותכלית יציאתו היא מפני שאינו יכול מחמת סיבות שונות להשאר שם, על יציאה כזאת נאמר ויצא ממקום מושבו, אבל יש אדם שיוצא ממקומו ותכלית היציאה היא כי הוא צריך להגיע למקום אחר, אז אומרים שהלך האיש למקום פלוני, וכאן אצל יעקב היציאה מבאר שבע היתה נחוצה לברוח מעשו, וההליכה לחרן היתה נחוצה גם כן, כי הלך לישא משם אשה, לכן נאמר וילך וכן ויצא, כי שניהם היו נחוצים עבור יעקב.

ויפגע במקום... ויקח מאבני המקום.... וישכב במקום

אומר האברבנאל, לפי שעתידים להיות במקום הזה ג' בתים, והם: הבית שבנה שלמה, הבית השני שבנו עולי בבל, ולעתיד לבו בב"א הבית השלישי, על כן הזכירה כאן התורה שלש פעמים "מקום". וגם נרמז בפסוקים אלו מה שיקרה לבתי המקדשות, ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש - רמז לבית ראשון וחורבנו [בא השמש = שקיעה וחורבן], ויקח מאבני המקום - רמז לבית שני שלא תהייה שם כל מתנות ה' בשלימות [מאבני המקום - מ"ם ממעטת, ולא כל אבני המקום]. וישכב במקום ההוא - רמז לבית השלישי שבו תהיה המנוחה והנחלה האמיתיים.

ויקח מאבני המקום

הרמ"א בהלכות תשעה באב סימן תקנ"ה ס"ב כתב, שיעקב לקח האבנים ושם מראשותיו, מפני שראה את החורבן, ועל כן יש בני אדם שמישימים בליל תשעה באב, אבן תחת מראשותיהם, זכר למעשה יעקב.

והנה סלם מצב ארצה

כתב רבנו אפרים, סולם (כשנכתב עם וא"ו) בגימטריא ממון (136), וכן בגימטריא עוני, כי ה' מוריש ומעשיר ועושה סולמות, ומעשיר לזה ומוריש את האחר.

והנה סלם מצב ארצה

אומרים התוספות בהדר זקנים, סל"ם בגימטריא סינ"י, רמז לו שיקבלו התורה על הר סיני, כאן נאמר וראשו מגיע השמימה, ובקבלת התורה בהר סיני נאמר וְהָקֵר בְּעַר בְּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם (דברים ד, יא). והנה מלאכי אלוקים - זה משה ואהרן, עולים ויורדים בו - ככתוב ועלית אתה ואהרן עמך.

והנה סלם מצב ארצה

רבי מנחם ציוני מביא בשם הרוקח, כי קול תפילת הצדיקים הוא סולמם של המלאכים, והמכוין בתפילתו - הסולם שלם בשליבותיו ויכולים לעלות בו, וגם רמז בדבר כי סול"ם (עם וא"ו) בגימטריא קול.

והנה סלם מצב ארצה

אומר הצרור המור, רמז ליעקב, אף על פי שבניך יהיו שפלים מתחת יד האומות - מוצבים ארצה, אבל ראשו מגיע השמימה - שישראל יהיו מנצחים אותם שלא כדרך הטבע, אלא מאת ה' מן השמים.

מצב ארצה וראשו מגיע השמימה

אומר רבי שמשון רפאל הירש, עם החזון הזה הלך יעקב להקים את בית ישראל, אמנם הקמת הבית זהו דבר גשמי - מוצב ארצה, אבל בהליכה בדרכי ה', המוצב ארצה נהיה לראשו בשמים, גם החלק הגשמי מגיע השמימה, וכל בית ישראל אף על פי שנבנה בארץ, יכול להיות לבית אלוקים.

וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי

בילקוט הגרשוני כתב, סופי תיבות וייקץ יעקב משנתו ויאמר - צבור, לרמז שאם מתפלל האדם בצבור, אז בטוח הוא אשר יש ה' במקום הזה, כי א-ל כביר לא ימאס תפילת רבים, אבל "ואנכי" - אם מתפלל האדם בפני עצמו ביחידות, אז "לא ידעתי", כבר אין הבטחה שתקבל תפלתו.

ואנכי לא ידעתי

מביאים בשם הקדוש רבי שמשון מאוסטרופולי זיע"א, אמר יעקב, שיש במרכבה צורות של האותיות אנך - אריה, נשר, כרוב - ידעתי, אבל כעת כאשר ראה שגם צורתו חקוקה במרכבה, אמר, זאת לא ידעתי, שיש במרכבה את כל האנכ"י אריה, נשר, כרוב, יעקב.